

Medlemsbladet

Uppsala Senioruniversitet Årgång 48 nr 3 Maj 2026

Om sällsynta jordartsmetaller sid 3

Caravaggio – på återseende sid 4

Vi är varor på marknad sid 8

Kan vi förstå onda handlingar? sid 9

Resor och studiebesök sid 10

MEDLEMSBLADET

Medlemsinformation för Uppsala Senioruniversitet. Utkommer med fem nummer per år.

Ansvarig utgivare: Anki Mattisson.

ISSN: 1651-0445

Redaktion

Kristina Söderlind Rutberg (ordf.),
Maivor Sjölund (vice ordf.), Inger
Hammer, Ragnvald Hedemann, Hans
Jivander, Ingrid Lundegårdh, Annika
Lundmark, Barbro Nilsson Garbergs
(layout) och Maria Wold-Troell
(layout)

Mejladress:

usu-redaktionen@googlegroups.com

Tryckeri: Wikströms Tryckeri AB

Omslag

Blommande kastanj på Östra Ågatan.
Foto: Inger Hammer

Uppsala Senioruniversitet

Org nr 81 76 02-4969

Ordförande: Anki Mattisson

www.usu.se

Sekretariat

Adress: Bergsbrunnagatan 1

753 23 Uppsala

Telefon: 018-24 35 01

Öppettider: Vardagar 10-12

E-post: usu@usu.se

USU:s årsavgift

För att delta i USU:s aktiviteter måste du ha betalat årsavgiften 250 kronor. Den betalas mot faktura som kommer i november och avgiften gäller följande kalenderår.

Meddela adressändring!

Ändra e-post, annan adress och telefonnummer under Mina sidor på vår webbplats eller meddela kansliet så får du den information som du ska ha.

Nästa nummer 2026-4 utkommer 12/8. manusstopp 8/6.

Uppsala
Senioruniversitet

Folkuniversitetet

Senioruniversitetet i samverkan med
Folkuniversitetet/Kursverksamheten
vid Uppsala universitet

Sommaren och sommarlovet närmar sig med stormsteg. Dessa rader skrivs mellan årsmötet och Valborg och äntligen börjar det kännas vårligt även om den kalla vinden står på sig. Trots att studentåren ligger mycket långt tillbaka i tiden så är sista april slutet på en arbetsam och mörk tid och samtidigt början på en lättare och ljusare dito. Vi gläder oss alla!

Årsmötet förlöpte som det skulle. Jazzorkestern spelade, Ann-Cathrine Haglund hade ordfö-

randeklubban med sig, förhandlingarna gick enligt schemat och två flitiga volontärer och en dito cirkelledare belönades i form av hedersmedlemskap med diplom och blommor. Eftermiddagen avslutades med ett både intressant och lättsamt föredrag av Fredrik Sjöberg om Bruno Liljefors, som var uppväxt i Svartbäck- en (se vidare s. 5). Med kaffe och Per Olof Ostermans favorittårta avslutade vi mötet.

Höstens program är nästan färdigt och innehåller några nyheter. Språkgruppen (inom arbetsgruppen för serier & cirklar) kommer med ytterligare en lite oväntad men icke desto mindre hyperintressant serie: *Arabvärlden bortom rubrikerna*. Språkcirk- larna går som tåget och till hösten provar vi nybörjarcirklar i italienska, spanska och ungerska. Med hänsyn till dagens euro- peiska situation är kanske det sistnämnda mer intressant än på länge. Naturvetargruppen fortsätter med *Den gröna omställ- ningen*, denna gång med fokus på jordbruks- och skogsmarkerna medan humanioragruppen sjösätter en serie med det tilltalande namnet *Det glada 20-talet*.

Senioruniversitetet kan glädja sig åt att antalet volontärer har ökat under året i flera av arbetsgrupperna. Det finns fortfarande plats för fler, i synnerhet seniorer med bred bakgrund, gärna humaniora och samhällsvetenskap. På webbplatsen (under organi- sation) kan man läsa vilka grupper som finns och där finns också telefonnummer till ansvariga/sammankallande.

På årsmötet framförde jag styrelsens önskan om att ni alla kan och har möjlighet att höra av er med beröm, kritik, synpunk- ter eller förslag. Som exempel nämnde jag den medlem som via Hörselfrämjandet för USU påtalade EU:s tillgänglighetsdirektiv, som bland annat handlar om textning av videofilmade föreläs- ningar. Det är detta initiativ som ligger till grund för USU:s textning av filmade föreläsningar.

Tack för alla fina insatser under terminen! Och ni alla, med- lemmar och funktionärer, tillönskas en skön sommar!

VÄLKOMNA TILLBAKA I HÖST!

Anki Mattisson

Inte sällsynta, men svårbehandlade, jordartsmetaller

Vårprogrammets tisdagsföreläsning den 3 mars handlade om det inte helt lättillgängliga området sällsynta jordartsmetaller. Prof.em. Dag Noréus från Stockholms universitet berättade för oss om dessa kemiska ämnen, som inte är sällsynta och inte heller jordarter, men däremot metaller med sällsynta kemiska egenskaper.

De kallas också *övergångsmetaller* eller på engelska REE eller REM (*Rare Earth Elements* resp. *Rare Earth Metals*). De utgörs av ett antal grundämnen i det periodiska systemets grupp 3 med resp. atomnummer: skandium (21), yttrium (39), lantan (57) och de s.k. lantaniderna (nr 58–71).

Förekomst

Vissa av de "sällsynta" jordartsmetallerna är vanligare i naturen än till exempel bly och tenn. Cerium är den vanligaste. Problemet är att det är svårt och dyrt att utvinna dem och därmed svårt att få lönsamhet i de tekniska lösningar som kräver dessa ämnen.

För närvarande är Kina den dominerande aktören på marknaden genom både utvinning och export av sällsynta jordartsmetaller. Stora fyndigheter finns på Grönland, vilket fått politisk betydelse. Fyndigheter finns dock också på många andra håll, i Sverige till exempel i Kiruna, i Bergslagen och i ett område norr om Gränna.

Ytterby nära Vaxholm är en i sammanhanget känd ort, där nio grundämnen hittades, som kom att benämnas sällsynta jordartsmetaller. De namngavs under senare delen av 1800-talet.

Användningsområden

Ämnesgruppen är avgörande för grön teknik och olika teknologier inom elektronik med mera. De olika grundämnena används för framställning av starka magneter (neodym, praseodym), katalysatorer, medicinsk utrustning (yttrium, gadolinium), halvledarteknik, mikrochip, LCD-skärmar, batterier, mobiltelefoner, keramer och glas.

Neodym används för framställning av högtalare och hårddiskar, praseodym inom tillverkningen av flygmotorer och magneter. Terbium används inom laserteknik och vid framställning av lågenergilampor och lantan behövs då man gör bågglampor och vissa legeringar.

American Society of Metals utnämnde Ytterby gruva till "historical landmark" år 1990. Källa teknikaliteter.se 2018.

Yttrium finns med i produktionen av bildrör, självlysande material och supraleddare. De sällsynta jordartsmetallerna har successivt fått en allt större betydelse inom vitt skilda områden; troligen tillkommer fler användningsområden efter hand.

Då jag slår upp kemiboken (inköpt 1969) framgår att användningen då var betydligt mer begränsad: cerium och lantan blandades med järn och bildade då "Mischmetall". När man filar Mischmetall bildas spån som är pyrofora, det vill säga tänds av sig själva i luften. Perfekt för cigarettändare!

Några av ämnena bildar oxider som användes vid framställning av högeldfast material. Ett exempel är glödstrumpor som tillverkades av bland annat cerium och torium och ger upphov till intensiv, vit strålning i en gaslåga. Man använde också ämnena inom glasindustrin för färgning och som oxidationsmedel. Ceriumdioxid var redan då ett viktigt polermedel för optiskt glas.

Kristina Söderlind Rutberg

Källor:

Nationalencyklopedin

Wikipedia

Sveriges Geologiska undersökning SGU

Naturskyddsföreningen

Hägg: *Allmän och organisk kemi* (Uppsala 1966)

De sällsynta jordartsmetallerna

Namn	Symbol	Atomnr	Atomvikt
Skandium	Sc	21	44,96
Yttrium	Y	39	88,91
Lanthan	La	57	138,9
Cerium	Ce	58	140,12
Praseodym	Pr	59	140,91
Neodym	Nd	60	144,24
Prometium	Pm	61	145*
Samarium	Sm	62	150,36
Europium	Eu	63	151,96
Gadolinium	Gd	64	157,25
Terbium	Tb	65	158,93
Dysprosium	Dy	66	162,5
Holmium	Ho	67	164,93
Erbium	Er	68	167,26
Tulium	Tm	69	168,93
Ytterbium	Yb	70	173,05
Lutetium	Lu	71	174,97

*Prometium saknar stabila isotoper, därför anges en uppskattad atomvikt.

Caravaggio – på återseende

I serien "Nedslag i konsten" finns i vårens program den 8 april en föreläsning av Thomas Hård af Segerstad om den italienske konstnären Caravaggio (1571–1610). Hans egentliga namn var Michelangelo Merisi da Caravaggio.

Konstnärens liv blev lika kort som dramatiskt. Han utbildades under några tidiga ungdomsår i Milano och kom sedan till Rom i början av 1590-talet. Han var en våldsam och hetlevrad man, som ofta råkade i svårigheter och kom i konflikt med rättsväsendet; han kunde hamna både på sjukhus och i fängelse efter slagsmål.

Han blev alltmer uppmärksammad som konstnär och kardinalen Francesco del Monte, som köpte några av hans målningar och beställde andra med religiösa motiv, blev hans mecenat. Caravaggio utvecklade en realistisk skola och skildrade verkligheten i ett dramatiskt ljus – närmast strålkastarbelysning, som ger starka kontraster (klärobskyr, *chiaroscuro*). Caravaggio var också pionjär inom stillebenmåleri.

Hans religiösa bilder, men även andra målningar, bär vittnesbörd om konstnärens egen ångest – kanske var hans homosexualitet en viktig faktor bakom hans disharmoni. Men redan de tidiga verken uppfattades som skandalartade: en altartavla (*Matteus och ängeln*) måste målas om, och ett annat verk (*Jungfru Marie död*) refuserades. Han lånade vanliga människors anletsdrag till sina målningar, ibland människor från samhällets

Michel' Angelo Merisi da Caravaggio

skuggsida, prostituerade eller profiler från slumkvartieren. Detta väckte naturligtvis också anstöt.

Efter ett dråp 1606 dömdes Caravaggio till döden och måste fly från Rom. Han bodde då tillfälligt på olika ställen i Italien, men också på Malta. Där kom han under malteserriddarnas beskydd, men bara under en kort tid, eftersom en ny skandal ledde till utslutning. Trots sitt kringflackande fortsatte han sitt skapande, bl.a. målade han *Johannes Döparens halshuggning*, som finns att se i konkatedralen Sankt Johannes i Valletta.

Caravaggio försökte på många sätt bli benådad av påven och därmed få tillåtelse att återvända till Rom. Men då han befann sig i Neapel 1609 hamnade han i ett slagsmål, där han skadades svårt. Han hämtade sig trots detta och återupptog sitt konstnärliga arbete; resultatet var några betydande verk som kom att bli hans sista.

Slutligen begav han sig sjövägen tillbaka till Rom 1610 efter att ha fått veta att påven var beredd att benåda honom, men kastades i fängelse av misstag under några dagar. Där blev han sjuk och avled av oklar orsak sedan han frisläppts. Tre dagar efter Caravaggios död kom beskedet att påven Paulus V hade benådat honom. Hans kvarlevor har aldrig återfunnits.

Caravaggio inspirerade både konstnärer under sin egen tid och konstnärer under följande sekler. Hans

Johannes Döparens halshuggning. Caravaggio 1608. Olja på duk, 361x520 cm. Sankt Johannes konkatedral, Valetta.

speciella sätt att i sitt måleri avbilda ljusspel och skuggor bildade skola. Hans efterföljare kallades i Italien *caravaggisti* och i Spanien *tenebristi* (jfr it *tenebroso*: dunkel, hemlighetsfull). Omkring 65 verk av hans hand finns bevarade.

Alldeles nyligen skedde ett spektakulärt inköp av ett av Caravaggios verk. Det gällde ett av de endast tre porträtt som Caravaggio målat. Porträttet, som målades 1598, föreställer Monsignor Maffeo Barberini, som 1623 skulle komma att väljas till påve med namnet Urban VIII. Italienska staten köpte verket för 30 miljoner Euro, enligt kulturministern Alessandro Giuli i syfte att förhindra att det köptes av en privat samlare. Konstverket hade

tidigare funnits i en privat konstsamling i Florens och visades först för allmänheten i Rom 2024. Det har nu funnit sin nya plats i den permanenta samlingen i Palazzo Barberini bland andra verk av Caravaggio.

Källor:

BBC News mars 2026

Nationalencyklopedin

Wikipedia (eng, it, fr och sv version)

Film: Caravaggio, visad på Kulturhuset i Stockholm 260222

Kristina Söderlind Rutberg

Odramatiskt årsmöte med spirituellt föredrag

Till jazztoner med ursprung från vår ungdomstid bänkade vi oss för att uppfylla vår demokratiska plikt. Ulf Johansson Werre styrde med van hand sin orkester och vokalisterna Stina och Eva.

Mötesordförande var Ann-Cathrine Haglund.

USU:s ordförande Anki Mattisson gick igenom nuvarande verksamhet och presenterade kommande planer. Den marknadsföring som styrelsen driver har resulterat i ett ökande antal medlemmar; vi är nu fler än före pandemin. Styrelsen har årlig kontakt med andra senioruniversitet i Sverige.

I höst väntar fortsättning på våra långkörare som *Tillståndet i världen* och *Min musik. Den gröna omställningen* fortsätter och vi ska kunna lära oss om kvantdatorer och nyttan med yoga. Ett digitalt nyhetsbrev planeras för att styrelsen snabbt ska kunna få ut nyheter som inte lämpar sig för Medlemsbladets pressläggningstid.

Styrelsen förblev oförändrad efter valen, så också revisorerna och valberedningen.

Tre funktionärer blev hedersmedlemmar: Pekka Westin som lett fågelexkursioner i 20 år, Eva Willén som har ordnat tisdagsföreläsningar i många år och Staffan Yngve, ett ankare i ämnesgruppen naturvetenskap och teknik, där också Eva Willén ingår.

Författaren Fredrik Sjöberg, som skrivit en biografi om Bruno Liljefors, höll ett föredrag med stor sakkunskap och humor. Uppsala kommun fick en känga, eftersom man under 1950-talet inte köpte det hus i Kvarnbo där Liljefors bott med sin stora familj. Det hade kunnat bli en motsvarighet till Sundborn eller Zorngården och sätta både Bruno Liljefors och Uppsala på konstkartan.

Text och foto: Maria Wold-Troell

5 Överst: Ann-Cathrine Haglund, Anki Mattisson, Eva Willén, Staffan Yngve. Underst: Jazzorkestern, foto Hans Jivander.

Mitt stora fokus är fortbildning

– Musik och kulturhistoria, att få berätta om musik och människor, har länge varit min stora passion! Jag försöker alltid fånga tidsandan och det unika hos en känd eller varför inte okänd kulturpersonlighet, men också det tidlösa och allmänmänskliga måste ges plats.

Det berättar en genuin kulturvetare, Johanna Broman Åkesson. Hos oss på Senioruniversitetet är vi många som under årens lopp fått uppleva Johanna och hennes uppskattade föreläsningar om just musik och kulturhistoria.

Under höstterminen lärde vi känna ”Sex nationalikoner som gick över gränsen”. Flera minuters stående ovationer mötte henne efter den avslutande föreläsningen om Tove Jansson.

Uppväxt i Gästrikland

Johannas genuina och medryckande dialekt är en mycket uppskattad ingrediens i hennes inlevelsefulla framtoning. Med rötter på landet utanför Sandviken växte hon upp med tre generationer på en gård vilket kom att prägla hennes intresse för tradition och kultur.

– Det blev så att mina intressen och utbildningar gick mot musik och kulturhistoria, jag blev kulturvetare och doktorerade så småningom i musikvetenskap på Stockholms universitet med en avhandling om Povel Ramel.

Johanna har i sin frilansande verksamhet alltid dragits till historiens ibland okända gränstrakter och brytningstider, gärna till gräns- och genreöverskridande svenska och utländska kulturpersonligheter.

– Gycklare och poeter är nog epitet som kan sammanfatta många av de visskapare, diktare, författare och revyartister som jag kommit att syssla med, betonar Johanna.

Professionell och personlig

Johanna har under årens lopp i sina föreläsningar utvecklat ett mycket personligt och professionellt sätt att porträttera och levandegöra konstnärer och deras samtid genom sin fascinerande mix av bilder, texter och musik och en medryckande egen gestaltning och kostymering. Ordet föreställning är kanske mer rättvisande än föreläsning.

Hon undervisar som gästlärare på Stockholms universitet vid institutionen för kultur och estetik och har även medverkat i *Nationalencyklopedien*. Sedan några år är Johanna ledamot i Svenska Visakademien och medlem i Sveriges Författarförbund. Hon både formger och ger ut böcker på eget bokförlag.

– Under våren har jag grottat ner mig i föreläsningsserien om Evert

Taube, berättar Johanna. En serie om Taube har ju getts tidigare, nu är det en uppdaterad version. Serien inleddes den 9 februari med rubriken ”Jag kommer av ett brusand´ hav – barnet och bohemen” och avslutades den 28 april med titeln ”Så länge skutan kan gå – humanisten och levnadskonstnären”.

Text: Anders Fredholm, Språkgruppen

Foto: Inger Hammer

Johannas uppskattade föreläsningsserier vid USU:

Sex nationalikoner

Hasse och Tage

Fransk chanson

Carl Michael Bellman

Folkmusikens förvandlingar

I mindre kända poeters sällskap

Poeter och gycklare ur den svenska visskatten

Olle, Beppe och Cornelis

Povel Ramel

Under pandemin fick vi digitalt lära mer om Birger Sjöberg och The Beatles.

Bakom Parnassens kulisser

På vårprogrammet fanns den 5 februari en föreläsning av författaren och journalisten Jesper Högström med titeln *Det litterära vardagsrummet*.

Jesper Högström har skrivit boken *Jag vill skriva sant. Tora Dahl och poeterna på Parkvägen*, som handlar om författarinnan Tora Dahl och hennes make, litteraturkritikern Knut Jaensson. Det litterära vardagsrummet fanns i deras hem på Lidingö, ett hus som numera är rivet.

Om huset kunnat berätta hade inte bara det fysiska vardagsrummet beskrivits, utan också den miljö och den atmosfär som utgjorde grundvalen för förnyelsen av svensk litteratur som ägde rum under tre decennier, från 30- till 50-talet. Rummet befolkades av den tidens litterära gestalter, författare som både uppmuntrade och kritiserade varandra och bidrog till varandras utveckling i det litterära skapandet. Flera av dem som en gång möttes där blev småningom invalda i Svenska Akademien: Artur Lundkvist, Harry Martinson, Gunnar Ekelöf, Eyvind Johnson, Erik Lindegren. Också konstnärer hittade till huset på Parkvägen 10.

Jesper Högström beskriver i sin bok hur han under arbetet med en biografi om Gunnar Ekelöf av en händelse hittade Tora Dahls dagböcker. En del av dagböckerna var förseglade fram till 1994. De innehöll skildringar av livet på Parkvägen, som Tora Dahl själv måste ha bedömt som alltför känsliga att publicera i närtid. Därmed gick arbetet in i en ny riktning. Ekelöfbiografen fick vänta och Toras dagboksberättelser kastade nytt ljus över den författarelit som vistades i Toras och Knuts hem; några av dem bodde också där periodvis. Den bild som växte fram var kontroversiell och inte vad de berörda författarna tidigare hade förmedlat.

Tora Dahl blev i ett öppet brev som Artur Lundkvist publicerade i Svenska Dagbladet anklagad för att ha förvanskat historien och svartmålat de medverkande. Kanske finns här ett frö till de konflikter som präglade Svenska Akademien för några år sedan.

I den skildring som Tora Dahl ger av livet på Parkvägen framgår det hur hon som värdinna i huset blev

både hushållerska, modersgestalt och älskarinna åt ett par av de författare som deltog i den speciella gemenskap som präglade umgänget i huset. Men hennes roll var att betjäna författargruppen, hon hade en underordnad betydelse och hennes egna författarambitioner togs inte på allvar. Hon led av att inte bli bekräftad och sedd; hon förblev livet igenom "det förorättade barnet" har en vän sagt.

Tora Dahl. Wikipedia.

En svår barndom hade satt sina spår; hon lämnades bort till en fostermor eftersom hon var "oäkta", men senare måste hon ändå flytta till sin biologiska mor som hon avskydde. Trots att hon både fick ta studenten och läsa vidare ville hon aldrig inordna sig i ett arbetsliv som satte gränser för henne. Knut Jaensson kunde försörja henne, något som verkar ha hållit henne kvar i det instabila äktenskapet.

Livet i huset rymde både konflikter och stimulerande gemenskap; alkohol gav näring åt bägge. Lika förminskad som Tora var och förblev, lika stora egon var författarna i sin förmenta genialitet. Det var ett liv med starka inneboende spänningar som Tora Dahl sedan skildrade i dagböckerna.

Källor:

Stina Jofs: "Tora Dahl och pojkarna på Parkvägen", Vi läser (sept. 2021).

Jesper Högström: *Jag vill skriva sant. Tora Dahl och poeterna på Parkvägen*. 2021, Weylers förlag.

Ann Linderholm: *Tora Dahl. En biografi*. Carlsson förlag.

Kristina Söderlind Rutberg

Några av författarna runt Tora Dahl: Från vänster Gunnar Ekelöf, Ivar Lo-Johanson, Eyvind Johnson, Arthur Lundkvist, Knut Jaensson och Erik Lindegren. Collage: Maria Wold-Troell

Hur vi blivit varor på en marknad

Tisdagsföreläsningen 20 januari *Vad händer med våra data när vi dör?* med statsvetaren Carl Öhman fyllde Kyrksalen; intresset för det digitala är stort vid USU. Föreläsningen handlade inte bara om dödas data, utan om hur all digital information samlas in, lagras, säljs och påverkar oss alla, både som individer och som medborgare.

Hur personliga data hanteras efter döden

Offentliga register: bevaras långsiktigt och används för forskning, juridik och historia.

Ekonomiska uppgifter: sparas enligt lag och gällas senare.

Sjukvårdsjournaler: bevaras mycket länge enligt svensk lag.

Ovanstående uppgifter ska enligt lag vara skyddade mot spridning till obehöriga.

Personliga filer: hanteras av dödsboet.

Digitala konton: varje plattform har egna regler.

General Data Protection Regulation (GDPR) gäller bara levande personer, vilket innebär att dödas data saknar integritetsskydd.

Du kan inte undgå att sätta digitala spår

Öhman betonade att vi lämnar digitala spår även utan sociala medier: sökningar, mejl, inköp, resor, medlemskap. Uppgifterna om våra beteenden uppdateras kontinuerligt och används för att skapa skraddarsydda budskap. Det är lönsamt – och därför fortsätter insamlingen. Data köps och säljs. Du har säkert märkt hur du översvämmas av reklam för en produkt som du nyss sökt på internet.

Politiker köper data för att skapa riktade budskap utgående från väljares åsikter i den egna valkretsen. De pushnotiser vi får i våra mobiler, om vi inte lyckas inaktivera dem, är utvalda på detta sätt.

Många tänker "jag har inget att dölja", men även oskyldiga data kan få oväntade konsekvenser. Ett känt exempel är Säpos livvakter vars träningsapp *Strava* avslöjade deras rörelsemönster (och statsministerns plats).

AI och överflödet av beteendedata

Öhman varnade för att framtida datamängder blir så stora att gallring blir nödvändig. Han menar att antalet avlidna Facebookanvändare kommer att överstiga de levande omkring år 2060. Om kommersiella aktörer styr urvalet riskerar viktiga delar av vårt kollektiva minne att försvinna.

Problemen finns både på mikro- och makronivå: När en släkting dör måste anhöriga hantera en mängd praktiska detaljer: "Vem äger dessa data? Hur kan jag komma åt dem? Var finns de? Vem kontaktar jag?" Det är också moraliskt svåra frågor: "Vad borde jag göra av dessa data? Borde de sparas till personens barn eller barnbarn? Hade personen velat att de låg kvar?"

Samhället saknar strukturer för att hantera hela generationers digitala arv. Vi har, menar Öhman, outsourcat vårt kollektiva minne till ett fåtal techjättar. Förr låg arkiven på papper, senare på mikrofilm, nu på serverar i 1-or och 0-or.

Techbolagen ser inte sig själva som förvaltare av kulturarv, utan raderar material som inte passar affärsmodellen, eller av andra anledningar. Ett exempel: videobevis från Syrienkriget som laddats upp på YouTube

av människorättsorganisationer raderades. Tusentals klipp tolkades som extremistpropaganda och förintades. Därmed försvann material som var viktigt för forskning, journalistik och internationella domstolar.

Vad händer om en plattform går i konkurs?

– Ja, min stora rädsla är vad som händer om en av de här techjättarna går i konkurs, vilket absolut inte är osannolikt vad gäller X. Då kommer det in en konkursförvaltare som säljer ut tillgångarna. Och tillgångarna i det här fallet är allas våra data på plattformen i fråga. Om Putin vill komma in och köpa alla Facebookanvändares data efter en eventuell kollaps så är det fritt fram.

Dödas data saknar skydd och kan säljas, fritt att användas för att träna nya AI-modeller, säljas vidare eller användas för att skapa digitala simuleringar av avlidna. Det finns redan företag som erbjuder chattbotar baserade på en persons digitala fotspår; du ska kunna resonera med din döda farmor. Mysigt?

Efterlyses: samhällets ansvar

Trots att digitala spår nu omfattar hela generationer har samhället inte byggt en gemensam infrastruktur för långsiktig förvaltning. Öhman hoppas att engagemanget ökar när vi inser att våra förfäder snart "ligger begravda" på techjättarnas serverar. Öhman föreslår en världsarvsmärkning för dataarkiv, liknande UNESCO:s fysiska världsarv. När vi nu lämnar eran då internet bara var nytt och flashigt måste vi ta ansvar för internets åldrande och bygga kollektiva infrastrukturer för den långsiktiga vården av internet och dess befolkning.

Om Carl Öhman

Biträdande universitetslektor i statsvetenskap vid Uppsala universitet. Disputerade vid Oxford 2020 om dödas data på internet. Publikation: *The Afterlife of Data* (2024).

Text och foto: Maria Wold-Troell

Onda handlingar – kan vi förstå dem? En tvärvetenskaplig temadag

Temadagen har ordnats av USU mot bakgrund av att våldsbrott och kriminalitet bland unga har ökat mycket snabbt under senare år. Försöken att bromsa antalet ungdomar som rekryteras till kriminella gäng har varit förgäves.

Ansvariga för den mycket givande temadagen var professorerna **Dan Larhammar** (molekylär cellbiologi) och **Torsten Pettersson** (litteraturvetenskap). De hade inbjudit ett antal experter som gav oss deltagare en värdefull tvärvetenskaplig belysning av problematiken.

Två frågor var centrala utgångspunkter: "Vad är det som får människor att begå onda handlingar?" och "Hur kan brottslighet motverkas?"

Inledningsvis levandegjordes hur ondska kan komma till uttryck i operans värld av barytonsångaren **Marcus Jupither** som framförde "Scarpia aria" ur *Tosca*, ackompanjerad av **Love Derwinger**. Det är en operatriller laddad med våldtäkt, tortyr och suicid (enligt Camilla Lundberg) och ett dödligt triangeldrama om sångerskan Tosca och den ondskefulle polischefen Scarpia. Artisterna återkom senare med Jagos credo ur *Otello*: "Gud är grym som har gjort grymma människor till sin avbild. Jag är ondskefull därför att jag är människa och jag känner det onda inom mig". Marcus Jupithers sång gav nog många fler än undertecknade gånghud genom det professionella framförandet.

Psykologen **Ida Mälärstig**, som disputerat på ungdomars kriminalitet, gav goda insikter om bakgrunden och tänkbara orsaker till de handlingar som kommer till uttryck i gängvåldet. Hur rekryteringen till gängen sker är nödvändigt att förstå. Vanliga riskfaktorer är upplevt utanförskap, trångboddhet, dålig ekonomi, fysiskt våld i familjen, stor skolfrånvaro och brist på stödjande vuxna. Men också barn från trygga förhållanden kan söka spänning. Barns konsekvenstänkande är begränsat.

Ida Mälärstig belyste dessutom vad som är viktigt för att de barn som redan utövar gängvåld ska kunna rehabiliteras. Hon uttryckte att det *finns* insatser som hjälper och som tillämpas på sina håll med gott resultat. Centralt i det arbetet är prosocialitet för att skapa motstånd mot att dras till kriminella gäng genom att erbjuda engagerande sysselsättning och sammanhang, t.ex. idrott. Det behövs olika typer av familjestödjande program, träning i att förbättra sin impuls kontroll och behandling av barn som fastnat i missbruk.

Vikten av såväl arv som miljö presenterades av **Dan Larhammar** genom att vi fick olika exempel på hur samspelet mellan genetiska faktorer och miljön under uppväxten har stor betydelse för barnets utveckling. Också slumpen och okända faktorer kan vara avgörande.

Juristen **Magnus Ulväng** bidrog med en bred och välbehövlig beskrivning av straffrättens utformning och betydelse för barn och ungdomar, under rubriken "Juridisk hantering av brott i kriminella miljöer". Han betonade kraftigt att man inte alls daltar med unga brottslingar i dag. Att mista sin frihet är ett mycket

The Knotted Gun (Non-Violence) skapades 1984 av Carl Fredrik Reuterswärd, efter mordet på hans vän John Lennon. Vy från Malmö. © Anna Artamonova | Dreamstime.com.

hårt straff, särskilt för unga som berövas ett normalt vuxenblivande. Fängelser är högskolor i kriminalitet. Hårda straff avskräcker inte unga personer, de saknar helt insikt i vad det innebär. Ulväng var mycket negativ till förslaget att sänka straffrättsåldern.

Avslutningsvis höll **Torsten Pettersson** ett välformulerat och viktigt föredrag. Han hävdade att vår kultur genomsyras av våld: underhållning, svaret på konflikter, upprustning i stället för förhandling. Snabbt ökande ekonomiska klyftor i samhället som är marinerat i materiellt status tänkande. Vad göra om man inte kan skaffa status på ett hederligt sätt? Det finns obegränsad tillgång till vapen. På internet sprids onda tankar.

Slutsats: Vi är alla medskyldiga. Alla i samhället måste samarbeta för att skapa förutsättningar för en trygg barndom för *alla* barn om vi ska få bukt med den tragiska utvecklingen.

Annika Lundmark och
Maria Wold-Troell

Från vänster: Dan Larhammar, Magnus Ulväng, Torsten Pettersson, Ida Mälärstig.

I Programbladet och på webben usu.se finns komplett information om anmälningsförfarande och betalning.

Kalendarium

- 26 maj Liljevalchs Konsthall: When We See Us
- 9 aug. Drottningholms Slottsteater: Poppeas kröning
- 22 aug. Opera på Skäret: La Bohème
- 4 sept. Zornmuseet och Zorngården i Mora
- 9 nov. Uppsala stadsteater, bakom kulisserna
- 13 nov. Nationalmuseum: Wilhelm Kåge & Shōji Hamada. Keramik över gränser.

26 maj Liljevalchs – When We See Us: Ett sekel av svart figurativt måleri

Utställningen When We See Us är den största någonsin som har svart självrepresentation som utgångspunkt. Den visar konst som skapats av 115 svarta konstnärer under de senaste 100 åren. Efter att ha fått stort publikt genomslag i Kapstaden har utställningen turnerat till Basel och Bryssel. Dess sex teman är: Vardagen, Glädje och fest, Vila, Sensualitet, Andlighet samt Triumf och frigörelse. Utställningen erbjuder oss en unik möjlighet att uppleva konst som aldrig tidigare har visats i Sverige.

Tider: Tisdag 26 maj. Avfärd från Stationsgatan Hpl E3 kl. 9.30 och åter i Uppsala ca kl. 16.00.

Pris: 850 kr. inkl. lunch.

Ansvarig: Lena Ahnlund, 070-892 37 30.

Öppen anmälan: Tisdag 5 maj t.o.m. måndag 11 maj.

Lottning: Tisdag 12 maj, därefter direktanmälan.

9 aug. Drottningholms Slottsteater: Poppeas kröning

Poppeas kröning är Claudio Monteverdis sista opera, ett mästerverk. Den hade urpremiär i Venedig 1642.

Handlingen utspelar sig i Rom under Neros tid. Ottone som återkommer till Rom får reda på att hans älskade Poppea blivit älskarinna åt kejsar Nero och att kejsaren ämnar förskjuta sin kejsarinna Ottavia för att kunna äkta Poppea. Filosofen Seneca försöker förgäves övertala Nero att avstå från detta och tvingas i stället att ta sitt liv. Efter ett antal intriger förskjuter Nero Ottavia och kröner Poppea till kejsarinna.

Teaterns musikchef och dirigent Francesco Corti är väl förankrad i den tidiga musiken. Giulia Semenzato sjunger Poppea, Isabelle Druet Ottavia och Trevor Eliot Boves Seneca.

Vi får en varmrätt och kaffe på restaurang Karamellan före föreställningen som börjar kl. 15.00. Vi har utmärkta platser. Resan är öppen för alla medlemmar men företräde ges för deltagare i serien *Kulturliv på Gustav III:s tid*.

Tider: Söndag 9 augusti. Avfärd från Stationsgatan Hpl E3 kl.12.30 och åter i Uppsala ca kl. 21.15.

Pris: 2 350 kr. inklusive måltid.

Ansvariga: Carola Hermelin, tel. 076-777 07 71 och Lena Ahnlund, 070-892 37 30.

Resan är fullbokad och har många reserver.

22 aug. Opera på Skäret: La Bohème

Giacomo Puccinis *La Bohème* är ett av operavärldens mest älskade mästerverk. Operan är full av dramatik och passion. Librettot bygger på Henri Murgers roman *La vie de bohème* (sv. *Från bohemens värld*). Operan uppfördes första gången i Turin 1896 med Arturo Toscanini som dirigent.

Puccini hade i likhet med Murger levtt ett bohemliv på 1830-talet, Puccini i Milano och Murger i Paris. För Puccini innebar komponerandet av musiken till *La Bohème* ungefär detsamma som för Murger att skriva sin bok; båda upplevde sin ungdom på nytt. Vi får lära känna några fattiga konstnärer som lever i en dragig vindsvåning i ett vintrigt Paris. Huvudpersonerna är poeten Rodolphe (tenor), hans älskade, sömmerskan Mimi (sopran), målaren Marcel (baryton), dennes älskade Musette (sopran), musikern Schounard (baryton) och filosofen Colline (bas).

La Bohème spelas på Skärets operascen – eller operahus som man kallar det – ett före detta sågverk vackert beläget vid sjön Ljusnaren och med en fantastisk akustik. USU har besökt Opera på Skäret varje år sedan 2017 (utom 2020 och 2021) och varje år med lika entusiastiska medlemmar. Operan regisseras av amerikanskan Jennifer Williams, numera bosatt i Berlin. Man har som vanligt haft auditions för att söka sångare till huvudrollerna. I år är det fler svenska operaartister än vanligt. Rollen som Mimi delas av den svenska debutanten Anna Hedendahl och den ukrainska sopranen Kseniya Bakhritdinova, som tidigare medverkat på Skäret. Musetta sjungs av Maria Kjellsson och Laura del Rio från Spanien.

Lunch ingår i form av operabuffé i restaurangen på Skäret. Efter föreställningen serveras busskaffe med smörgås innan hemfärden.

Tider: Lördag 22 augusti. Avfärd Stationsgatan Hpl E3 kl. 9.30 och åter i Uppsala ca kl. 22.00.

Pris: 2 000 kr

Ansvarig: Anki Mattisson, 070-978 15 32.

Öppen anmälan: Tisdag 26 maj t.o.m. måndag 1 juni

Lottning: Tisdag 2 juni, därefter direktanmälan.

Interiör från Zorngården. Källa: visitdalarna.se ©

4 sept. Zornmuseet och Zorngården i Mora

Zornmuseet är tillägnat Anders Zorn, Morasonen som gjorde internationell karriär och blev en av sin tids mest hyllade konstnärer. Museet äger världens största samling verk av den berömde konstnären och här visas alltid ett urval av hans akvareller, oljemålningar, skulpturer och etsningar.

Zornsamlingarna är en donation från makarna Anders och Emma Zorn till svenska staten.

I besöket ingår också en visning av Anders och Emma Zorns hem – Zorngården. Där fungerar inte rollator.

Tider: Fredag 4 september. Avfärd från Stationsgatan Hpl E3 kl 07.45 och åter i Uppsala ca kl 20.30.

Pris: 1 300 kr. Busskaffe och lunch samt smörgås med dryck på hemvägen ingår.

Ansvariga: Jeanette Backman, 070-381 98 02, och Mia Virving, 070-968 76 36.

Öppen anmälan: Tisdag 2 juni t.o.m. måndag 8 juni.

Lottning: Tisdag 9 juni, därefter direktanmälan.

Plansch från uruppförandet i Turin 1896. Källa: bremeneins.de

Resegruppen

Hans Svensson, ordförande	070 699 48 07
Lena Ahnlund	070 892 37 30
Jeanette Backman	070 381 98 02
Mia Bellqvist	070 514 65 91
Eva Carlestål	070 826 77 30
Anki Mattisson	070 978 15 32
Mia Virving	070 968 76 36

Uppsala Senioruniversitet
Bergsbrunnagatan 1
753 23 Uppsala

B Posttidning

Minnen från ett fartyg

Vi var några som mönstrade på i Rouen på ett kylfraktfartyg. Jag vill minnas att vi var fem som kom från Sverige. Den första resan gick till Kina. Vi anlände sent på året 1959 till en hamnstad i norra Kina. Det var då, som den stora hungersnöden pågick i Kina. Det var nordliga vindar, kallt och disigt hela tiden vi låg där och väntade och lastade. Vi såg inte mycket av denna hamnstad.

Nästa destination var Shanghai som var en desto större och livligare stad, där vi kunde gå i land. Vi var många som besökte den brittiska sjömansklubben, ett måste för alla sjömän, en byggnad i många plan med fantastiska restauranger och många affärer. Utbudet av varor var mycket stort: Sidentyger, kamferkistor och konsthantverk av hög kvalitet. I staden kunde man åka nästan gratis med cykelrickshaw och de män som körde oss var förbjudna att ta emot dricks. Det var inte tillåtet att fotografera någonstans, inte ens göra teckningar. När vårt fartyg skulle avgå från Shanghai genomsöktes hela fartyget ytterst noggrant överallt efter folk som försökte lämna landet.

När vi kom tillbaka till Europa blev det flera resor mellan de västindiska öarna och Frankrike med last av bananer. Minnet av det turkosgröna havet kring Trinidad, Martinique, Guadeloupe och Dominikanska republiken är ännu levande och lockande, liksom den livsbejakande musik man kunde ta in från de lokala radiostationerna när man vilade i dagrummet.

Bananstockarna lastades ombord från prämar och på ställningar längs skrovet stod 100-tals unga män med bara överkroppar och kastade bananstockar ombord och vidare ner i kylrummen.

Våren 1960, då jag var 21 år fick jag uppleva en dramatisk sjöresa över Atlanten från Le Havre till New York. Vi hade en last av franska lyxvaror, livsmedel och viner men även bilar. Denna resa som skulle ha varat i åtta dagar, tog i själva verket tolv dagar. Det oväder vi mötte mitt ute på Atlanten och som varade i fyra eller fem dagar kan inte beskrivas enbart med våghöjder och sekundmetrar.

© Md Raihanul Islam | Dreamstime.com

Det var en skakande upplevelse bildligt talat. Det var flera orkaner efter varann. Man tvingades styra fartyget rakt mot vågorna och då dessa var högre än fartygsskrovet dök fartyget rakt ner i vågdalarna och överspolades helt. När fartyget var på toppen av en våg roterade propellrarna i luften och hela fartyget kom att skaka som i feberfrossa. Då jag på nätterna låg i min koj kunde jag vakna av obeskrivliga ljudbangar. Vad är det som händer? Man hade hört talas om fartyg som hade brutits itu, om fartyg som tappat styrförmågan och slagit runt. Sådana tankar kom på natten. Man kunde inte göra annat än fortsätta sitt arbete och hoppas att alla gjorde vad de skulle. Vinden mojade så småningom, som den brukar.

Vi kom fram till New York mycket tack vare vår kapten och hans erfarna och skickliga styrmän.

När lasten skulle lossas konstaterades att mycket av fraktgodset blivit skadat och försäkringsutredningen och att lossa lasten beräknades ta flera dagar. Det blev för oss i besättningen några extra dagar på Manhattan, vilket glädde oss. Innan vi fick gå iland skulle speciella identitetskort utfärdas med foton, personsignalement och vi fick lämna fingeravtryck. Vi besökte kända jazzklubbar, vi besökte en biograf på Broadway där man släppte ut dofter i armstödet (Have you ever smelled a tiger?) och på en bar hörde jag hur en man försökte sälja universitetsexamina till en ung kille. Vem hittade på den affärsiden?

Minnet en viskning
en mystisk avsändare
från det förgångna.

Skrivarstugan

Lennart Forslund